

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я

До 192-ої річниці від дня народження Т.Г. Шевченка

Методико-бібліографічні матеріали

Харків - 2006

Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо тебе, Боже,
Хваленієм всяким...
Т.Шевченко (Псалом 52)

У нас з давна ведеться дискусія про релігійність Шевченка.

Святе Письмо Шевченко знав із дитинства, бо чув його з уст діда та батька; заслуховувався співом лірників і кобзарів про Ісуса та Лазаря на базарах. Навчаючись грамоти у сільського дяка, Тарас першим із учнів після вивчення “азбуковника” перейшов до читання Псалтиря. Повертаючись додому, ще подовгу зачитувався Псалмами, декламував їх уголос, захоплюючись мелодикою та красою слова. Часто п'яний дяк посилав Тараса до осиротілих родин читати Псалтир, оплакуючи небіжчиків. Згодом Шевченко писав про це в автобіографії і повісті “Княгиня”.

Малий пастушок знав Псалми із збірки Григорія Сковороди, коли, ховаючись у бур'янах, списував їх до свого зошита. Тоді ці пісні були для сироти не лише втіхою, а й підтримкою та особливим натхненням до молитви. Про своє раннє спілкування з Богом Шевченко щиро й зворушливо описав у вірші “Мені тринадцятий минало...”:

*Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу... і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?*

Слушно зауважив відомий шевченкознавець Євген Сверсюк, що можливо, саме в такому “молитовному ключі – вічна таємниця поезії Кобзаря, сумірного з ладом народної душі, спраглої любови, правди і добра?”

Згодом, коли за плечима Шевченка був певний життєвий досвід, відбулося глибше усвідомлення християнських ідей. Навчаючись в Академії мистецтв у Петербурзі, художник поглиблено студіював “Біблію”, проникаючи у світ її образів і сюжетів, створених видатними європейськими майстрами пензля.

Ще одним стимулом поглибленого осмислення Святого Письма було знайомство Тараса Шевченка в 1843 році з фанатично віруючою Варварою Репніною, котра подарувала йому “Біблію”. Невипадково ж сама поема “Тризна” з посвятою княжні – перший твір поета, епіграфом до якого взято слова апостола Петра, де автор виразно висловив і свої заповіті: братолюбство та віра в Бога.

Поет свідомо покладає на себе місію натхненного провідника Слова правди – минулої, сучасної і майбутньої; правди, що йде від Бога:

*Молюся, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи.*

В 1845 році поет переспівав 10 Псалмів із Псалтиря і записав їх до альбому “Три літа”. Поет обрав саме ті Псалми, які найбільше нагадували долю України та його власну. Цикл “Давидові Псалми” щонайпереконливіше підсумував як духовне зростання Кобзаря, так і його творчості.

Книга Псалмів – чудова скарбниця, звідки людство тисячоліттями черпало духовні сили, надію й умиротворення. Жодна з частин “Біблії” не мала такого

всезагального відзеркалення на життя, поведінку, діяльність та мислення християн, як збірка Псалмів.

Десять поезій Кобзаря є не лише високохудожніми переспівами пісень-молитов, а й своєрідними заповідями рідному народові. Тут митець якраз і подав нам, його нащадкам, мудрі настанови, як маємо жити вільними людьми:

- беззастережно вірити і любити Творця неба й землі;
- пам'ятати про Божий суд і важливу вимогу його: перемога добра над злом, правди над неправдою;
- бути вірними і люблячими дітьми рідної землі, дбаючи про єдність і братолюб'є.

Його віра була й залишається однією з найбільших контраверсій у Шевченкознавстві. Словесна й образотворчо-мистецька творчість його не дає однозначної відповіді, як Шевченко ставився до Бога, до Церкви, до релігії й віровизнання. І це не тому, що в нього на ці проблеми були суперечливі, непослідовні чи плутані погляди, навпаки, вони у нього системні, ясні й визначені.

Тарас Шевченко, беззавітно вірячи в Бога і будучи українським православним християнином, мав доволі критичний погляд на морально-етичні й обрядові аспекти православ'я російського, яке, на основі реакційної неєвангельської формули “православія, самодержавія і народності”, зрослося з деспотичним монархічним режимом.

Так, професор Микола Сумцов, один з видатних знавців поезії й епістолярії Шевченка, писав: “Знайомлячись з ними, ми бачимо, що релігійність Шевченка має барву рідної поетові православної Церкви, під час посту постився і приймав святі тайни (сповідався й причащався). Взагалі не розривав з церковними формами релігії своїх батьків”.

Як у православного християнина у поведінці Шевченка можна розрізнити певну роздвоєність: цілком позитивне ставлення до православного віровчення з його догматами й канонами, з одного боку, і доволі критичне ставлення до Російської православної церкви, її священного Синоду, який був звичайним царським відомством з питань релігії і ревно виконував антиєвангельську у своїй суті політику репресивного імперського режиму. У поетичній і мистецькій творчості Шевченка немає нічого протиправославного, єретичного або інославного. Навіть критики Шевченкових творів і його самого як особи, не наважуються звинувачити Кобзаря у якихось суттєвих порушеннях православного віровчення; їхні закиди стосуються виключно Шевченкового неприйняття Російської православної церкви.

Митрополіт Іларіон Огієнко, який дуже ретельно простудіював усю творчість Шевченка під оглядом її релігійності, нічого антиправославного в творчості не виявив. Навпаки, він стверджував пророчий, апостольський, проповідницький характер багатьох Шевченкових творів. В одному з досліджень шевченкової творчості митрополіт Іларіон писав: “ Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив в церкві. Більшість Шевченкової науки можна повторювати в церкві на проповідях, так ніби цитати з якого церковного твору. І треба тільки жаліти, що українське духовенство так рідко цитує “Кобзаря” – для проповідей з нього можна брати обома руками! До цього ще додаю, що Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний. І за свою оборону правди божої і життя своє віддав!”

Українське православне священначаліє визнало високу пробу православності Тараса Шевченка. Як і його небесний тезоіменник, св. Тарасій, патріарх візантійський, Шевченко любив Бога як син, голосно кликав його на поміч, знаючи з Євангелії, що Царство Боже зусиллям досягається.

Шанобливе синівське ставлення Шевченка до трьох осіб одноістотної й нероздільної Трійці, до Богородиці і святих, повага до ікон і особисте малювання ікон, чисельні рисунки на релігійні теми – все відзеркалює його християнський світогляд, його нездоланну віру в Бога. “Треба відкинути неправдивий, спекулятивний підхід, ніби в поета був неправославний погляд на Діву Марію. Шевченко, ясна річ, тут не богословствував, а просто благоговів перед нею як Матір’ю – і то Матір’ю втіленого Бога, Ісуса Христа. Центральна вісь ставлення Шевченка до Діви Марії точно співпадає з тією роллю, яка відведена їй у святих Євангеліях: вона пречиста, свята, непорочна, безмежно добра, вибрана самим Богом для великого й недосяжного розумові людини експерименту: перевести духовну іпостась Бога в матеріальне тіло живої людини – для того, щоб це тіло умерло й одночасно зняло прокляття гріха з усіх інших людей. Велич Марії проектується виключно через велич Ісуса Христа”. (Дмитро Степовик)

*Все упованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє
На тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,*

*Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойно петая! Благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий кінець, о Всеблагая!*

Не тільки змістом, а й молитовним настроєм, емоційним звертанням і проханням до Богородиці, чудовою чисто євангельською ритмікою і строфікою, а також щедрим та делікатним і щиро українізованим використанням церковнослов’янизмом – це суто православна похвала Марії, довершена молитва великої поетичної сили. Ці початкові слова з Шевченкової поеми “Марія” таки треба було б включити в українські молитовники! Серед ряду прославлень Діви Марії, це безумовно була б молитва-перлина, створена до того ж великим національним поетом-християнином. На відміну від переважної більшості людей, які у молитвах звіряють свої особисті клопоти і просять про індивідуальну допомогу, Шевченко молиться до Богородиці, за “окрадених сліпих невольників”, тобто за свій цілий народ, може за все людство.

Стоячи на національному ґрунті, Кобзар ширяє у сфері загальнолюдських ідей: волі, правди і братолюбія. Він дихав любов’ю, бажанням погодити всі національності, поладнати соціальні неправди. Мрією його була загальна воля і братерство всіх народів.

Усі ті висловлювання, які комуністи трактували як “атеїстичні погляди Шевченка”, - якраз відносяться не до віри як такої, а до клерикалів, що за елейними словесами відступили від Бога, забули його настанови щодо любові до ближнього.

Віра для українців – це насамперед виявлення свого ставлення до Бога, до себе і оточуючого світу, тобто для українців віра не тільки не сліпа, але й об’єктивно залежить від багатьох чинників. Бог сприймається як справедливий заступник,

чоловіколюбце. В розумінні українця між Богом і людьми існує надзвичайна інтимна близькість, і завдяки їй він може дозволити собі певні “вольності” по відношенню до Бога. Це пов’язано з тим, що християнська релігія не змогла стати над українським світоглядом, оскільки у них на час впровадження християнства вже були установлені свої вірування, традиції, звичаї, які християнство об’єктивно не змогло витіснити.

Отже саме існування такої близькості давало деяке право на не задоволення. У Шевченка можна знайти саме такі закиди богові, у яких він виражає своє незадоволення від не відповідності реального життя ідеалу справедливості, який мав би втілювати Господь Бог.

*...Пробудися! Чого спиш. Господи?
Всань, не відкидай нас навіки!
Чого закриваєш лице твоє,
Забуваєш за горе наше і тісноту нашу?*

(“ Давидові псалми ” Псалом 12)

Віра Шевченка – надконфесійна. І цим вона найближча до літери й духу Євангелії. Він уже тоді бачив згубність міжконфесійних протистоянь, які постійно роздирають церковні організми й суспільства у багатьох країнах. Шевченко мав своє позитивне і своє критичне щодо кожної з них. Ця його позиція також глибинно євангельська. В останній книзі Біблії, в “ Об’явленні св. Івана Богослова”, Господь посилає до семи існуючих тоді Церков Малої Азії свого ангела – і в жодній з них не було стовідсоткового порядку і повної відповідності Божим настановам. Хоч кожна з них мала свої переваги.

Шевченка називають пророком України. Частіше це є образний вислів, але пророцтво його має і реальний зміст, відповідний біблійному тлумаченню. Поза сумнівом, він носив у собі духовну візію, дану йому Богом. Як людина він мав багато вад і гріхів, але його устами часто говорило Провидіння.

Шевченко був християнином філософічного складу думання, який, як і апостол Павло, готовий був навіть душу погубити, аби лиш його народ був помилуваний і прощений, аби зменшилися – чи й зовсім були скасовані – його страждання.

*Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.*

(“ Подражаніє II Псалму ”)

Додаток №1.

“ Сповідь перед Матір’ю-Україною ”

(Сценарій літературно-мистецького заходу за творами Тараса Шевченка)

Над сценою – образ Матері Божої Покрови і портрет Тараса Шевченка. На столику, на вишиваному рушнику – трисвічник.

На сцену виходять троє дівчат у довгих білих сукнях. Стають півбоком до образу Матері Божої. Двоє ведучих запалюють свічки.

I дівчина: Станемо на коліна перед Матір’ю Божою і помолимося за Україну.

II дівчина: ... І душею засвітимось праведно, як на сповіді.

III дівчина: І вознесемось духом аж до небес. (Стають на коліна, схиливши голови)

I дівчина:

*Все упованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє
На тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!*

II дівчина:

*Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твогого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойно ґетая! Благаю!*

III дівчина:

*Царице неба і землі!
Войми їх стону і пошли
Благий кінець, о Всеблагая!
А я, незлобний воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалом і тихим, і веселим,
Святую доленьку Твою.*

Ведуча: Свята година молитви і сповідвстає з глибини матінки-землі і пречистого світла батька-неба. І зоріє в тому сяйві українська душа.

Ведучий: Є одна Україна, як Великий і єдиний Бог. Будемо молитися до Всевишнього, щоб нам Україну хранив, дав їй волю і добру долю, і щастя, і ясного світа на многая, многая літа.

Звучить “Молитва за Україну” (сл. О. Кониського, муз. М.Лисенка).

Читець: Перед образом святої Матері повторимо заповітне Тарасове слово.

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї господа моліть.*

Ведуча: Рідна мати і рідна Україна – два крила любові, які несуть українську душу через віки і не мліють у вічному польоті.

Ведучий: Слово “мама” росте разом з нами тихо, як тихо ростуть дерева, сходить сонце, світить веселка і гладить дитину по голівці рідна рука.

Звучить пісня “Моя Україна” (сл. М. Ткача, муз. І.Поклада)

Ведуча: Всі ми – “І мертві, і живі, і ненародженні” – діти України, і всі перед матір’ю в одвіті, і всі маємо спокутувати одвічну провину за те, що вона в неволі пропадала.

Ведучий: І чуємо нині з далини віків сповідальні слова трьох синів, які нььку-вдову вигнали з рідної хати. І Бог відвернувся від них, і кара впала на їх оселі, і люди не захотіли їх знати.

Ведуча: Священна дума-заповідь шанувати отця і нььку стала молитвою і окрилилася у Тарасовому слові.

*Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,*

*Того діти цураються,
В хату не пускають.*

Ведучий: Слово Шевченка росло з рахманного чернозему пісні і думи, з глибинного кореня народу і первісної чистоти духу.

Читець:

*Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій – не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: “Молись.
Молися, сину, за Україну
Його замучили колись”.
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.*

Звучить пісня “ Ой, три шляхи широкії” (сл. Т.Шевченка, муз. Я. Степового).

Ведуча: В далеких степах Азії, на вигнанні, Шевченко зберіг синівську безмежну любов до України.

Ведучий: Тяжко хворий син України вмирав на “чужій землі”, у Петербурзі. І прагнув повернутися на Україну. “ От, якби додому, таки би, може, я й одужав”. І твердив, що навесні таки поїде. Та останні сили вже покидали його.

Ведуча: 10 березня 1861 року Тараса Шевченка не стало. Українська громада в Петербурзі проводжала його в останню путь.

Ведучий: Першим у церкві промовляв над труною Пантелеймон Куліш: “Нема з нас нікого, достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому і відкрилася... Будь же, Тарасе, певен, що ми твій заповіт соблюдемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проклав еси”.

Ведуча: Незвичайною була і промова студента Хорошевського, який виступав од імені поляків: “ Нехай і польське слово, коротке, але сердечне, пролунає над твоєю труною, чесний український пророче. Ти кохав свою рідну країну, свій блакитний Дніпро, свій сіромашний народ, ти був цього народу гідним співцем, на його сльозу ти завжди сльозою відгукувався – слава тобі. За помилки батьків сини не відповідають; тож не торкаймося тут давніх суперечок, давноминулого: краще промовимо над цими останками братне “любімося”.

Звучить “ Заповіт” (сл. Т.Шевченка, обробка К.Стеценка)

Ведучий: 10 травня українці великою громадою провели свого Тараса в Україну. Поет вернувся на рідну землю, вернувся, як мріяв, навесні, але вже на вічний спочинок.

Ведуча: Канівські дівчата, усі в стрічках та віночках, впряглися в козацького воза і везли батька Тараса до його вічного дому (саме їм за давнім народним звичаєм, годилося провести неодруженого чоловіка в останню путь). Важко було дівчатам тягнути воза з Кобзаревою домовиною верстов десять горбатим шляхом та перелісками. Але вони встеляли цей шлях зеленими гілками та весняними квітами.

Ведуча: Не мав Поет за життя власної оселі, зате у вічності прийшов у кожную українську хату, а світлицею стала вся Україна.

Ведучий: "... Шевченко – останній Кобзар і перший великий Поет нової великої літератури", - так писав про генія України російський критик Аполлон Григор'єв у квітневому номері журналу "Время".

Ведуча: Холодної зими, в тріскучі морози великий син України вимережив на своєму автопортреті списаним олівцем останнього вірша – прощання зі світом. А в тому прощанні – знову дума про Україну, надія на її воскресіння.

*Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах –
І веселенько заспіваєм...*

Ведучий: Обірвалася пісня поета, обірвалася на веселій ноті, щоб ніколи не скласти крил, щоб підняти в отче небо крилатий пісенний хор, в якому чути найрідніше слово – Україна.

Пісня О.Білаша "На Україні милій".

Ведуча: Україна пройшовши всі випробування, лихоліття, сваволю, вистояла і вижила.

Ведучий: Сьогодні Україна відродилась, як самостійна незалежна держава, і визнана у всьому світі.

Ведуча: Гордий дух ношого подвижника та великомученика, нашого всесвітньо відомого Тараса Шевченка додає нам сили, величі та снаги, впевненості і надії на кращу долю.

*Кров пролита не пропаде,-
Зродить нива.
Буде, буде Україна ще щаслива.*

Звучить "Молитва за Україну" (сл. О.Кониського, муз. М.Лисенка).

Додаток №2.

" У наших серцях, у наших житлах і храмах "

Книжково-ілюстративна виставка.

Розділ 1. Слово про Шевченка: монографії, статті, нариси

" Доля Кобзареві відлунок "

Література про життєвий шлях Кобзаря, аналіз його творчості, «Шевченкіана»

Розділ 2. Молитва в творчості Тараса Шевченка.

" Краса - це молитва "

Література: " Гайдамаки", " Слепая", "Гамалія", "Тризна", " Сон", "Марія", " Неофіти", "Варнак", "Єретик", "Кавказ"...

Розділ 3. Релігійні мотиви у творчості Тараса Шевченка.

"І світ ясний, невечірній тихо засяє...»

Література: «Кобзар», «Давидові псалми»

Розділ 4: Живопис Тараса Шевченка.

«Відкриваючи творчість генія»

На виставці представлені репродукції картин Т.Шевченка, малюнки.

Список використаної літератури.

- Антончик Л. Сповідь перед Матір'ю-Україною: (Сценарій літературно-мистецького заходу за творами Тараса Шевченка та Лесі Українки) / Людмила Антончик //Українська культура. – 2003. - №2. – С.38-40.
- Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка /І.Даниленко //Слово і час. – 2006. - №6. – С.15-21
- Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 704 с.
- Зайцев П.І. життя Тараса Шевченка / П.І. Зайцев. – К.: Мистецтво,1994. – 351с.
- Кодак М. Поема Тараса Шевченка «Єретик» / Микола Кодак // Слово і час.- 2004.- №4. – С. 18-24
- Яременко В. «Добрі жнива колись-то будуть...» (Християнська наповненість Шевченкового «Букваря») / Василь Яременко // Слово і час. – 2004. - №4. – С.42-50
- Огієнко І.(Митрополит Іларіон) Тарас Шевченко / Упоряд., авт.передмови і коментарів М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2002. – 440 с.
- Степовик Д. Тарас Шевченко і українське православ'я / Степовик Дмитро //Народна творчість та етнографія. – 2004. - №3. – С.36-45.
- Смілянська В.Л. “Святим огненным словом...” Тарас Шевченко: поетика / В.Л. Смілянська . – К.: Дніпро,1990. – 290 с.
- Шевченко Т. Давидові псалми: (автографи Тараса Шевченка, давньослов'янські тексти, українські переклади). – К.:Дім, Сад, Город, 2000. – 84 с.